

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

ISMERTETÉSEK.

Lugène Piványi: Hungarians in the American Civil War.

(Magyarok az északamerikai polgárháborúban. Kemény János rajzaival. Cleveland. O. 1913. 8-r. 61 l.)

Bárha a magyar csak újabban vált számottevő elemmé a nagy amerikai olvasztó tégelyben, már rég nem volt idegen ott. Így például azt állítják, hogy a Normannok az egyedüliek, a kik az európai népek között megelőzték volna Amerika földjén a magyarokat, a kik az Icelandic saga szerint K. u. 1000 körül fölfödözték a szőlőt Vinland területén.

Sir Humphrey Gilbert szerencsétlenül járt expedíciójában, Newfoundlanden, 1583-ban a vállalat sorsának megírója Stephanus Parmenius Budaeus szintén magyar. Sőt nem hiányzik az iparlovagok közül sem a magyar származású: a rettenetes John Smith kapitány, Virginia elnöke, Új-Anglia admiralisa stb., állítja, hogy nemességét Báthory Zsigmondtól Erdély fejedelmétől kapta, nemeslevelének egy másolata a londoni College of Armsban ki is van állítva, de szakértők tanúsága szerint egész ügyetlen hamisítvány.

Később a gyarmatosítás ideje alatt, nem lévén tengerparti nép a magyar, nem igen járult hozzá Amerika népesítéséhez. Egyik híres utazónk Bölöni Farkas Sándor volt a legkiválóbb magyar, a ki a XIX. század első felében Amerikában járt, sőt uti benyomásairól könyvet is írt. Ezen könyv volt jórészt oka az ezutáni mindig sűrűbb kívándorlásnak az Igéret földjéhez hasonló Amerika felé.

Az 1848—49-iki szabadságharcz élénk visszhangra talált mindenütt, a hol a szabadság iránti érzék megvolt és csak természetes, hogy a szabadságszerető Amerika nem érte be a bécsi udvarnál levő követe Lord Ponsonby jelentéseivel, hanem külön magyar követet küldött Ambrose Dudley Mann személyében, kinek jelentései az amerikai szimpathiát élénken tükrözik vissza.

Ennek következménye, hogy a szabadságharc leveretése után földönfutóvá lett magyarok mind többen keresik föl a szabad Amerika földjét és ott 1849 végén és az 50-es évek elején valóságos entuziasmus fejlődik irántuk, mely tetőpontját Kossuthnak 1851 decemberében, a new-yorki kikötőbe való érkezésekor éri el.

Igen érthető, hogy a magyar menekültekkel megkülönböztetett figyelemmel bántak. Míg a többi jövevény kivándorlásának oka igen sokszor kétes volt, addig a magyarok majdnem kivétel nélkül politikai menekültek és mint ilyenek a legjobb társadalmi osztályokhoz tartoztak. Így említik a többi között Ujházy Lászlót, a ki oly tekintéllyel bírt, miszerint általánosan az akkor még igen megtisztelő, Governor címmel illeték, sőt Lincoln elnök, mint az Egyesült Államok consulát küldte őt Anconába.

Egy másik kimagasló alak volt Prágay János ezredes, a ki azonban szerencsétlenségére Narciso Lopez, Cubát felszabadítani óhajtó fölkeléséhez csatlakozott és a spanyol fogság elől az öngyilkosságba volt menekülni kénytelen.

A mikor az északi és déli államok közötti ellenségeskedés kitört, fegyverre szólították a lakosságot. Ezen felszólításnak a magyarok, kiknek legnagyobb része a szabadságharcban, a krimiai és olaszországi háborúban részt vett, készséggel tettek eleget, úgyhogy a körülbelül 4000-re tehető magyar lélek nem kevesebb mint 800 katonát szolgáltatott. Ezek között körülbelül 100 tisztet. Hogy mily kiváló hadi erényekkel dicsekedhettek, kitűnik abból, hogy ezen aránylag csekély számból

- 1 hadtestparancsnok (Stahel)
- 1 hadosztályparancsnok (Asboth)
- 5 dandár tábornok
- 15 ezredes
- 2 alezredes
- 13 őrnagy
- 12 százados és 2 orvos került ki.

Ismertetésünk terjedelme nem engedi meg, hogy a résztvevőkről tudott összes adatokat közöljük, miért is egyes vázlatos ismertetésre fogunk csak szorítkozni, felemlítvén végül mindazokat, akiket a könyv szerzője az ahhoz fűzött névsorban megnevez.

Mint hogy egyesek az említettek közül ma is élnek, a többieknek pedig rokonai vannak a hazában, előre is bocsánatot kér a szerző, ha vázlatos ismertetése e kiváló férfiak egyikét, másikat nem helyezné kellő világlátásba.

A legfőbb katonai rangot érte el *Stahel H. Gyula*. Született Szegeden 1825-ben, eredeti neve Számvald volt, könyvárus lett, Petőfivel jó barátságban élt.

A szabadságharcz kitörésekor beállt katonának, Guyon hadtestébe osztották be mint hadnagyot. Branyiszkónál megsebesült, érdemeiért a vitézségi érmet kapta.

A szabadságharcz leveretése után Angliába, majd 1856-ban Észak-Amerikába menekült. Itt ujságíró lett.

A polgárháború kitörésekor szervezte a new-yorki 8-ik századot, mely alezrederesének választotta meg. Amerikai tűzkeresztségét 1861 július 21-én az első Bull Runi csatában nyerte.

Szereplése itt a következő volt: Csapatja az ütközet elején a tartalékban volt. Kezdetben az ütközet jól folyt, de délután a szerencse megfordult és a délelőtti győzelem vereséggé változott. Stahel lett megbízva, hogy fedezze a visszavonulást. Csapatjával az út mindkét oldalát megszállva oly hősiesen tartotta magát, miszerint az ellenség lovasságának kétszeri rohamát visszaverte és a következő reggelig egy tapodtat sem hátrált. Parancsot kapván a Washington felé való visszavonulásra, nemcsak hogy teljes rendben vezette azt, hanem a rendetlenül visszament csapatok által elhagyott ágyukat is mind magával hozta.

Lincoln elnök és Scott tábornok magukhoz hívták és ott a csatamezőn a legnagyobb dicsérettel halmozták el.

Ezen fegyverténye után nemsokára ezredes lett és egy nehéz tüzérezred parancsnokságát vette át. Még 1861 novemberében dandár tábornokká lépett elő és ahová csak vezényelték mindenütt dicsőséget szerzett. 1862-ben a második Bull Runi ütközetben újból egy visszavonulást fedez dicsőségesen, ugyanezen év novemberében bekeríti az ellenséget Ashley Gapnál és Sinekers Gapnál. Előnyomulása oly gyors, miszerint egész lovas ezredet lep meg táborozva, 1863 januárban hadtestparancsnokká nevezték ki. Azután átveszi a lovasság szervezését és vezeti a lovas hadosztályokat eddig még nem ismert vitézséggel. Junius 5-én Staunton mellett súlyosan megsebesült, a midőn azonban azt látja, hogy nélküle az ütközet kimenetele veszélyben forog, vérzését elállítatva lóra téteti magát és félkarral vezeti csapatját rohamra.

Mindezen hőstetteiért Medal of honorral, a legnagyobb éremmel lett kitüntetve, a mit egyáltalában Amerikában katona kaphat.

1865 februárjában a katonai szolgálatot abban hagyja.

Ekkor diplomata lesz, átveszi a yokohamai consulatust és kísésközi, hogy Japán 1869 ben két kikötőt nyit meg az amerikai kereskedelem számára. Később Chinában van fontos missióban és

midőn a távol kelet tartományaiban nagy tapintatot igénylő szervezőre van szükség, őt küldik oda, a hol szintén kitünően beválik.

1885-ben egészsége meg lévén rendülve visszatért New-Yorkba és ott egy nagy pénzüzet vezető férfai között foglalt helyet.

Asboth Sándorral igen jó barátságban élt. — Meglátogatta még a milleniumi kiállítást is Magyarországon 1896-ban, de szíve vissza vonzotta az új hazába.

1912 december 4-én halt meg és teljes katonai pompával temették el az Arlington National Cemeterybe.

Asboth Sándor szül. Keszthelyen 1811-ben. Végezte a selmecbányai akadémiát és mérnök volt, a mikor a szabadságharc magával ragadta. Ezredesi rendfokozatot ért el a mérnökkarban és később Kossuth hadsegéde lett. Mint ilyen Kossuthal együtt ment ki Kuthiába és 1851-ben a Missisippi hajón Amerikába.

John C. Frémont, midőn átvette a Nyugati Államok vezényletét, vezérkari főnökéül kérte fel és dandár tábornokká nevezte ki.

A kormány ezen kinevezést csak akkor hagyta jóvá, a mikor Asbothnak a Pea Ridgei csatában való hősiességéről vett jelentést. Később hadosztályparancsnok volt felváltva Frémont, Hunter és Curtis parancsnoksága alatt. 1863-ban kinevezték West Florida parancsnokává. Ezen minőségében történt, hogy a mariannai csatában visszavonuló katonáit újból az ellenség ellen vezette. Az ütközet ennek következtében meg lett nyerve, de Asboth két golyót kapott. egyet a jobb karjába, a másikat a jobb arczsontjába.

1865-ben kinevezték Major-Generalnak.

A háború után az állam érdemes katonáit diplomatiái küldetés-sel bízta meg. Így lett Asboth Argentina köztársaság minisztere. 7 hónapi kitünő szolgálat után Uruguay miniszterségét is átvette. Közben Párisban is megfordult, hogy az arczsontjában levő golyót eltávolíttassa. Ez azonban nem sikerült és állítólag tetemesen hozzájárult 1868-ban bekövetkezett halálához.

Kortársai mint rendkívül képzett embert említik. Kitünő lovas volt. Arczkifejezése azonban némi melancholiát árult el állandóan.

Fiala T. János született Temesvárott 1822-ben. Első kiképzését a grázi katonai akadémiában nyerte.

A szabadságharc kitörésekor a honvéd seregbe lépett és elérte ott az őrnagyi rangot.

1849-ben Bem apót követte Syriába. Ennek halála után előbb Franciaországban, később 1881-ben Észak-Amerikában keresett és talált

menedéket. Ő készítette az első katonai térképet Missouriról és segítette Lyon tábornokot a st. louis-i erődök folytatólagos kiépítésében.

Frémont tábornok Fiala tehetségeit igen nagyrabecsülte és ismételten táborkarának tagjává tette.

A Mountain departmentben súlyosan megbetegedett, úgy hogy szolgálatát is kénytelen volt abbahagyni. Az orvosok teljesen feladták a reményt, hogy az életnek megmenthessék, de a véletlen egy ügyes davenporti orvos kezei közé juttatta, a kinek önfeláldozó ápolása következtében fölépült, sőt 1911-ig élve, szép kort ért el.

Tetemei San Franciscóban nyugsznak.

Figyelmessy Fülöp szül. Pesten, 1822 jan. 1-én. Mint a legjobb magyar huszár megtestesülése volt ismeretes. Ügyes, vakmerő, lovasias, igen megnyerő modorral. Kossuthot imádásig szerette.

Őrnagy volt a szabadságharc alatt a Boeskey huszároknál és minthogy a komáromi helyőrséghez tartozott, a vár föladása után megmaradhatott az országban anélkül, hogy bántódása esett volna. De nem sokáig tartott a biztonság, gyanussá vált az osztrák rendőrség szemében és menekülni volt kénytelen. Kossuth később gyakran küldötte a hazába titkos küldetéssel, a mikor ő hol mint lengyel zsidó, hol mint szerb disznókereskedő játszotta ki a rendőrség figyelmét.

1853-ban Londonban reggelizett egy barátjával, amidőn az a legnagyobb meglepetésére neki olvasta föl az újsághírt, miszerint Figyelmessyt, a híres szabadságharcost elfogták és Hatvanban fölakasztották.

A mint később kitünt egy Thury nevű százados volt a szerencsétlen, a ki Figyelmessyhez való nagy hasonlatossága következtében áldozatául esett e tévedésnek.

Kossuthal és Pulszkyval való meleg baráti viszonya folytán igen előkelő ismerősei voltak az angol társaságban. Hőstetteiről annyi legenda keringett, miszerint Edwin Lawrence Goakin angol történetíró följánlotta, hogy megírja élettörténetét, a magyar szabadságharcot használván fel az életleírás háttéréül.

Olaszországban 1859-ben Figyelmessy Kossuthnak hadsegéde volt. A következő évben szervezett és vezényelt egy magyar huszár csapatot, melynek élén harcolt Garibaldi vezénylete alatt Siciliában. Haláláig mint ereklyét őrizte Garibaldi egy levelét, melyben ez őt a bátrak legbátrabbikának nevezte.

1861-ben Észak-Amerikába jött, hogy kardját az Uniónak följánlja. Ajánlólevelekkel bőven el volt látva, a többi között Kossuth-tól is hozott egyet. Ezredesnek akarták megtenni és egy önkéntesekből toborzott dragonyos ezred élére állítani, de ő nem becsülvén

sokra az önkénteseket, a rendes hadsereghez kérte beosztását. Kérelmének eleget tettek. Előbb Frémont seregében szolgált, később honfitársa Stahel tábornok seregében lett az előőrsök parancsnoka.

Mint kiváló lovas bravurját emlegetik, hogy egy alkalommal 15 huszárral megszalasztott egy ellenséges lovas testet, melyet a híres Ashby tábornok személyesen vezetett.

A háboru után Demeraraban, British Guianában konzul lett és 1865-től 1888-ig maradt ezen állásában.

Utolsó éveiben Philadelphióban élt és leste vajjon mikor láthatja még egyszer szeretett hazáját. Fogadalmat tett ugyanis, hogy míg az függetlenné nem lesz, nem teszi lábát annak földjére. Így azután meghalt 1907-ben 85 éves korában anélkül, hogy leghőbb óhaja teljesült volna.

A Rombauerék.

Egyike a legérdekesebb családoknak, mely magyar földről vándorolt Amerikába.

Eredetileg a család Szászországból származott. *R. Tivadar* a magyar kormány nagyváradi lőszergyárának volt igazgatója a szabadságharc alatt. Ennek leveretése után menekülni volt kénytelen. 4 fia szolgált a szabadságharcban, ezek közül Richard elesett Vizaknánál. Amerikában ugyancsak 4 fia szolgált, a Magyarországon elesett helyébe annak legfiatalabb öcsese lépvén.

R. Róbert a legidősebb, honvéd tüzér hadnagy volt hazájában. A világosi fegyverletétel után otthon maradt azon hiszemben, hogy az osztrákok bosszúja nem terjedhet ki minden egyes alantós tisztre. Csálódott, mert fogságba vetették és besorozták.

10 havi szolgálat után édes anyja kijárta, hogy szabadon bocsátották és az egész család kivándorolt Amerikába. Itt több viszontagság után 1853-ban St. Louisban telepedtek meg. Róbert a Home Guards (honvéd) szervezésében vezető szerepet vitt, később pedig midőn ezen alakulás megszűnt, mint ezredes állott be az első U. S. Reserve Corps missouribeli önkéntesei közé.

1863-ban egy figyelemreméltó katonai értekezést adott ki, megírta továbbá St. Louis 100 éves fennállásának jubileumára a tartomány történetét, hozzáfűzvé a polgárháború kitörésének okait.

A háború befejezte után az írói pályára lépett és ezen szebbnél-szebb babérokat aratott. Polgártársai szeretete és becsülése kiváló kitüntető polczra helyezte. Ma is él és 82 éves kora daczára élénk részt vesz az irodalom minden eseményében.

R. Rodrick jogi tanulmányokat végzett a harwardi egyetemen.

A polgárháború kitörésekor belépett a hadseregbe mint százados. Százada résztvett a Jackson Camp elfoglalásában és jelentékeny szolgálatokat tett Dél-Missouriban. Ez utóbbi harcok alatt súlyos lázba esett. Egészsége helyreállván Frémont tábornok táborkarában szolgált néhány hónapig.

1863-ban bírónak választották meg. Ettől fogva az igazságügyi pályán maradt. Az 1897-ik évig, a mikor a polgári életbe ment át, mind magasabb birói polczot ért el.

Lekötő modorú egyéniségével, nagy jogászi képzettségével és kitünő szónoki tehetségével ma is egyike Missouri legkiválóbb embereinek.

R. Roland St. Louisban mint őrmester lépett az első Missouri gyalogezredbe, később mint tüzér szolgált Virginiában és mint századost a floridai lovasságnál találjuk.

A háború után mint képviselő aktív politikus lett.

Eredeti szakmája a bányá mérnökség volt, a mely szakban több jeles munkát írt.

A legfiatalabb *R. Raphael* mint őrmester lépett a Home Guardba, később őrnagy lett az illinoisi könnyű tüzérségnél és beosztott Grant tábornok törzskarához.

Szintén mérnök volt és mint ilyen a háború után egy nagy vasut igazgatója. Később a nevéől elnevezett kőszénbányák vezérigazgatója. Meghalt 1912-ben Kirksvilleben.

Egyike a magyar huszár legtipikusabb megszemélyesítőjének, Simonyi óbester-szerű alak volt:

Zágonyi Károly. Született Szatmáron 1826-ban. 1848-ban huszár kapitány volt Bem seregében. Megsebesülvén, fogságba esett és 2 évig volt elzárva egy osztrák várban, mielőtt sikerült Amerikába szöknie.

Frémont tábornok hamar föllismervén kiváló katonai tulajdonságait egy testőrség megalakításával bízta meg. A tábornok személyének varázsa, Zágonyi kitünő hırneve annyi jelentkezőt vonzott oda, miszerint rövid idő alatt 4 század felállítása vált szükségessé.

Öltözetük kék dolmány, nadrág és sapka volt, könnyű német karddal, revolverrel, és az első század azonfölül karabélylyal fölszerelve. Lovaik kizárólag pejek. Zágonyi által lettek gondosan kiválogatva. Az irigyek ünnepi katonáknak nevezték el őket; a Zágonyi és Majthényi által beléjük nevelt szellem nemsokára csodálatát vívta ki a csufolkodóknak.

Springfield alá érkezve Frémont az ottani ellenséges helyőrséget 300 emberre becsülte és Zágonyinak kérésére megengedte, hogy azt megtámadja. Amidőn időközben azon jelentést vették, hogy a hely-

őrség 1900 emberből áll, a tábornok visszavonta engedélyét és később, Zágonyi ismételt kérésére, csak azon föltétel alatt egyezett bele, ha Sigel tábornok előbb segítséget küld neki.

Zágonyi be nem várva a segítséget megindult. Az ellenséges gyalogság, kb. 1200 ember, a város melletti dombon foglalt állást, míg 300 lovasa a balszárny mögött volt felállítva. Zágonyinak, hogy őket megtámadhassa, nehéz terepen kellett előbb áthatolnia. Mielőtt megindult, csapata elé állott és ezt mondotta: «Fiuk! ha valaki közületek fáradt vagy beteg, az visszafordulhat». A midőn senki sem mozdult, így folytatta: «A Ti becsületetek, Tábornoktoké és a Haza sorsa azt kívánja, hogy előre menjünk; eddig ünnepi katonáknak neveztek bennünket, mutassuk meg, hogy a csatában is megálljuk helyünket. Kardot ránts! A jobb szárny felől, előre, vágját indulj!»

Megindult a kis csapat, mint a forgószél. Az ellenséges gyalogság tüzelése pokoli volt, de mint az ördögök, úgy vágtak rajta keresztül Zágonyi lovasai. Majthényi parancsot kap, hogy szakaszával az ellenséges lovasságra törjön, lehetőleg annak jobb szárnyát karolva át. Kardját feje fölött megsuhogtatva indult a kis csapat és íme néhány percz múlva az ellenség hanyatt homlok rohan vissza, a huszárok már csak a menekülőket kaszabolják. A városba érve öldöklő kézitusa támad, de rövid idő múlva onnan is kiszorítják a derék huszárok a fejevessztett ellenséget.

Lehet hogy vakmerőség volt ez a roham, de sikerülte igazolta, és elnevezték Zágonyi halál rohamának. Frémont azt írta róla feleségének, hogy valóságos balaklavai roham volt, idézván a krimiai háború legdicsőbb fegyvertényét.

Sajnos egy héttel később Frémont a parancsnokságtól állítólagos dictatori aspiratiók miatt föl lett mentve és helyébe Hunter tábornok jött. Zágonyinak, minthogy testőrsége föl lett oszlatva, ezredesi állást kínáltak, de ő azt tábornokára való tekintettel nem fogadta el.

A következő évben Frémont a keleti hadsereg parancsnoka lett; Zágonyi nem késelt ott jelentkezni szeretett parancsnokánál és a háború befejeztéig alatta szolgált.

Frémont felesége később az elesettek és rokkantak családjainak fölségélyezésére egy igen érdekes könyvben írta le a fenti testőrség történetét.

Nincs elég helyünk hogy e kis füzetben elősorolt összes katonák fegyvertényeit ismertessük, azért kénytelenek vagyunk a vázlatos adatokat befejezni; nehogy azonban e derék magyarok neve említés nélkül maradjon, egy rövidke névsorban felemlítjük őket.

Név	Születési		Viselt rendfokozat	
	év	hely	a magyar honvédségnél	az amerikai polgárháborúban
Asboth Sándor	1811	Keszthely	ezredes	major génel (magasabb tábornok)
Knefler Frigyes	.	Arad	.	dandártábornok
Kozlay Jenő	.	.	százados	"
Mandy Károly	.	.	.	"
Pommer György	1826	.	százados	"
Schoepf Albin	.	.	.	.
Stahel (Számvald) Gyula	1825	Szeged	főhadnagy	major génel
Albert Anselm	.	.	alezredes	ezredes
Sándory Victor	.	.	.	százados
Kormány György	.	.	.	főhadnagy
Csermelyi József	.	.	hadnagy	őrnagy
Décsy Ede	.	.	"	"
Dobozy Péter Pál	1832	Szombathely	"	alezredes
Dolezich Károly	.	.	.	főhadnagy
Esti Vilmos	1826	.	.	"
Fiala János	1822	Temesvár	őrnagy	ezredes
Figyelmessy Fülöp	1822	Pest	"	inspector of outposts (előőrök parancsnoka)
Fornet Kornél	.	.	"	őrnagy
Gaal Sándor	.	.	hadnagy	százados
Gállfy Endre	1821	.	tiszt	őrnagy
Haskell Leonidas	.	.	.	"
Jekelfalussy Sándor	.	.	.	százados
Korponay Gábor	.	.	tiszt	ezredes (orvos)
Kovács István	1823	.	őrnagy	őrnagy
Kováts Ágoston	.	.	tiszt	"
Kuné Julian	1831	Belényes	hadnagy	"
Menyhardt József János	.	.	"	százados
Majthényi Tivadar	.	.	.	"
Mészáros Imre	.	.	tiszt	őrnagy
Mihalóczy Géza	.	.	tiszt	ezredes

Név	Születési		Viselt rendfokozat	
	év	hely	a magyar honvédségnél	az amerikai polgárháboruban
Molitor Albert	.	.	.	főhadnagy
Németh József	.	.	százados	ezredes
Perezel Miklós	1812	Bonyhád	ezredes	"
Petri Károly	.	.	.	alezredes
Pokorny Antal	.	.	.	őrnagy
Reményfy József	.	.	.	százados
Rombauer Raphael	.	.	.	őrnagy
Rombauer Róbert	1830	.	főhadnagy	ezredes
Rombauer Roderick	1833	.	.	százados
Rombauer Roland	1837	Munkács	.	"
Rózsafi E. Mátyás	1828	Komárom	tiszt	"
Ruttkay Albert	.	.	.	őrnagy
Simig Bernard Gusztáv	.	.	.	főorvos
Semsey Károly	1830	Karácson- mező	főhadnagy	őrnagy
Serényi Fülöp	.	.	százados	százados
Szabad Imre	.	.	hadügyi titkár	ezredes
Takács Ferencz	1826	.	százados	százados
Tauszky Rezső	.	.	"	segédkorvos
Tenner Lajos	.	.	.	százados
Utassy Antal	1831	.	tiszt	főhadnagy
Utassy Károly	.	.	.	"
Utassy Frigyes György	1827	.	tiszt	ezredes
Vándor József	.	.	százados	"
Wagner Gusztáv	.	.	őrnagy	"
Vékey Antal	1833	.	.	őrnagy
Zágonyi Károly	1826	Szatmár	százados	ezredes
Zerdahelyi Károly	.	.	"	hadnagy
Zimándy A. P.	.	.	.	"
Zulavsky Emil	.	.	.	főhadnagy
Zulavsky László	.	.	.	ezredes-dandárnok
Zulavsky Zsigmond	.	.	.	hadnagy

A kalauzok és a kémek a török világban. Takáts Nándor, érdekes közleményt írt a Századok ez évi 4—6 számában «*A kalauzok és a kémek a török világban*» czímmel. Első fejezetében a kalauzokról (vezetők, útnyitó kísérők, elől járók), vagyis azokról a kemény emberekről szól, kiknek a szegény utasok vezetése volt a mesterségük országunknak a török hódoltság korában való elképzelhetetlen rossz közbiztonsága és roppant elhanyagolt úthálózata mellett. A szanaszét kóborló török és magyar csaták népe mindenütt elfogta az utasokat s ezért volt nagy szükség a vezetőkre. Az utasokat vezető kalauzok békés polgárok voltak, a kik kárt senkinek sem okoztak. Ezek mellett azonban másféle kalauzok is voltak. A hódoltság alatt ugyanis nálunk a harez szakadatlanul folyt. Minden végház népe azon igyekezett, hogy a csatákban növekedjék jó hírneve; minden őrség a hadakozással igyekezett a nyomorúságán valamit lendíteni. Az adót a falvakon mind a török, mind a magyar csak fegyveres erővel tudta behajtani. A portyázó, száguldó, leshányó, harczó csapatok tehát nap-nap után föl és alá kóboroltak. Ám ezek a csapatok sem indulhattak sehova elől járók, kalauzok, táborjárók nélkül. Hogy észrevétlenül meglephessenek egy-egy falut vagy kastélyt, rejtek utakon lopva kellett menniök. A folyóvizeken a gázló helyeket, a mocsarakon, a lápokon és a nádasokon az átjárót ismerniök kellett. Ilyesmihez azonban csak a jó kalauz értett. Ezért a kalauz a portyázás és a csatázás közben ép oly nélkülözhetetlen ember volt, mint maga a csata vezető kapitány. Kalauz nélkül nem is indult ki sem magyar, sem török csapat. Minél több, minél jelesebb kalauzai voltak valamelyik félnek, a sikernek annál nagyobb reményével mehetett a másik ellen. Viszont a kalauzok ügyetlensége sokszor a legjobban kicsinált tervet is megsemmisítette. A hadi kalauzság megvetett foglalkozás volt. A legtöbb kalauz pribék és igen silánylelkű ember volt; nem igen fárasztották az eget imával, mert hitüket oly gyakran váltóztatták, mint ruhájukat; minden gondolkozás nélkül készek voltak az ellenséget saját véreik ellen is vezetni. A nagy csatákban is néha jelentékeny szerepet játszottak. A törökök nem is indultak semerre kalauz nélkül, sem a XVI. sem a XVII. században. Tagadhatatlanul érdekes és ügyes emberek voltak. Ők pótolták a térképeket, ők szolgáltak tolmácsokul s igen gyakran kémekül is. Igaz ugyan, hogy sok bajt is okoztak mikor a legnagyobb ellenségünknek szolgáltak, de hát ezt az idők és a viszonyok okozták. A hódoltság korában nehéz volt a kenyérszerzés, s a nyomorúság olyanra is rávitte az embereket, a mit tűrhető mód mellett meg nem tettek volna.

A második és a befejező közlemény a hódoltság korabeli kémkedésről számol be. Szerinte még a legutolsó sereghajtó vagy táborjárató is tudta, hogy kémek, nyomjárók és fogott nyelvek nélkül hadba kelni és hadakozni nem lehet; a végbeli kapitányok ha dobot üttettek s csatát bocsátottak ki, a száguldókat nyelvfogásra, a nyomjárókat a nyomnézésre jó eleve kiküldték. A törökök is így cselekedtek. A száguldók szanaszét addig nyargaláztak, míg nyelvet sikerült fogniok. Ez a nyelv lehetett török katona, lehetett hódoltsági lakó is. A nyelvet azután arra kényszerítették, hogy «nyelvet mondjon», azaz hírrel szolgáljon a törökökről. A jól szervezett kémkedésnek soha sem volt nagyobb jelentősége, mint a hódoltság korában, mikor nálunk sokkal erősebb és ravaszabb ellenféllel kellett naponként küzdenünk, mikor úgyszólván minden órában lesvetéstől és meglepetéstől kellett tartanunk. A kémkedés hihetetlen arányokat öltött. A gazdasági hanyatlás, a háborúk nyomában járó nyomorúság olcsóvá tette az emberi életet. A kinek nem volt kenyere, pénzért mindenre vállalkozott. Eskü, hit, hűség, hazaszeretet elvesztette erejét. Minden végháznak megvoltak a maguk kémjei. Voltak közöttük: csaszok (jobbára törökké lett keresztények), magyar fródiások (kémdiások), titkos levelezők, asszonyok, katolikus papok, janicsárok, szolások, étékfogók, a szultán mellett őrködő ifjak, zsidó orvosok és magasabb műveltségű emberek.

Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Dritte Folge.

Szerkeszti a cs. és kir. hadilevéltár igazgatósága.

V. Band, Wien 1907.

1. *Johann Christoph Müller.* Ein Beitrag zur Geschichte vaterländischer Kartographie. Irta: Paldus százados.

Adalékok az osztrák térképkészítés történetéhez. helyesebben *Müller János Kristóf* német térképkészítő (szül. Nürnbergben 1673., megh. 1721.) működésének méltatása. Bennünket annyiban érdekel a közlemény, hogy Müller, Marsigli gróf megbízása alapján 1696-ban Magyarországon is járt és helyhatározásokat s felvételeket készített; ezenkívül mint császári mérnök a karloviczi békekötés után Magyar- és Horvátország határainak megállapításánál is működött. Kitűnő térképei közül több kéziratban a bécsi cs. és k. hadilevéltárban, a hadügyminiszteriumban stb. vannak. Magyarországra vonatkozó térképei is beható ismertetés alá kerülnek a közlemény keretében.

2. *Die Anfänge der Militärluftschiffahrt und ihre erste Anwendung im Feldzug 1794.* Irta: Peters százados. Két szövegbeli vázlattal.

A katonai léghajózás kezdete és a léghajó első alkalmazása az 1794. évi hadjáratban. Ma, a mikor a léghajózás és repülés nagy lendületet véve oly bámulatos sikereket ért el, s a mikor a légi járóművek is fontos eszközeivé váltak a hadviselésnek, érdekes leírását találjuk a közleményben a katonai czélokra alkalmazott léghajókkal tett legelső kísérleteknek. A szerző részletesen megismerteti velünk az 1794—97. évi hadjáratokban alkalmazott francia léghajós csapatok szervezetét és működését.

3. *Feldzugsreise des Kaisers Franz I. von Österreich im Jahre 1809.* Irta: Skall János Iván akkori cs. k. tanácsos és udvari ellenőr. Közzétette: Sommeregger százados.

Ferencz császár és király utazása a monarchia területén az 1809. évi hadjárat folyamán.

4. *Gedrängtes Journale zur Übersicht der Ereignisse bei der Armee unter höchsten Befehlen Sr. kais. Hoheit, des Erzherzogs Johann in dem Feldzug vom Jahre 1809.* Közzétette: Veltzé százados.

János főherczegnek az 1809. évi hadjáratról vezetett naplójának kivonata.

5. *Der Grazer Schlossberg 1809.* Irta: Veltzé százados.

Hadiesemények Graz körül 1809-ben. Két szövegbeli vázlattal.

6. *Die Mission des Obersten Steingentesch nach Königsberg im Jahre 1809.* Irta: Eberle őrnagy.

Steingentesch ezredes küldetése Königsbergbe 1809-ben.

Mind a négy közlemény adalék az 1809. évi hadjárathoz.

PILCH JENŐ.

Tollas buzogány a XV-ik századból.